

Edward Wadie Said (1935-2003)

Orientalism yazarı ve Filistin davasının bilinen en zarif, en entelektüel ve en etkin sözcüsü Edward W. Said 25 Eylül 2003 tarihinde geride sevenlerini, eşi ve iki çocuğunu da bırakarak New York'ta öldü.

Edward Said 1935 yılında dönemin İngiliz yönetimi altındaki Kudüs'te dünyaya geldi. 1947'de pek çok soydaşı gibi o da ülkesini terk edip ailesiyle birlikte Kahire'ye yerleşmek zorunda kaldı. Kahire'de bir Amerikan okulu olan St. George'a ve daha sonra Victoria College'e devam etti. Said'in Amerika macerası 1951 yılında Victoria College'den ayrılması ve ailesinin onu Massachusetts eyaletindeki Mount Hermon Preparatory School'a kayıt ettirmesiyle başladı. Said lisans ve lisansüstü çalışmalarını Princeton ve Harvard üniversitelerinde tamamladı. İngilizce ve karşılaştırmalı edebiyat profesörü olan Said, Amerika'nın en prestijli eğitim kurumlarından biri olan Columbia Üniversitesi'nde 1963-1992 yılları arasında fakülte öğretim üyesi, bu tarihten vefatına kadar da üniversite profesörü olarak görev yaptı.

Farklı coğrafyalarda yaşasalar bile, dünyayı daha iyi yaşanabilir hale getirme gayesiyle, fikir üretme ve herhangi bir ayırım gözetmeksizin mazlumun hakkını savunma ortak paydasında buluşabilen pek çok öğrenci, hoca ve aktivist doğrudan ya da dolaylı olarak Edward Said'in tesiri altında kalmıştır. Edward Said'e haklı bir şöhret kazandıran en önemli iki temel özelliğinden biri onun farklı alanlarda kalıcı eserler verebilmiş bir akademisyen, bir bilim insanı ve bir düşünür olması, diğeri de kendi ifadesiyle, "haklı, ancak hiç de revaçta olmayan bir dava (Filistin davası) ile olan ilişkisini ilân etmekten çekinmeyen" bir aktivist, bir mücadele insanı kimliğidir.

Başta edebiyat, edebiyat teorisi ve siyaset olmak üzere pek çok alanda eser vermiş ve bu eserlerin çoğu otuzu aşkın dile çevirilmiştir. Said'in ilk kitabı, aynı zamanda doktora çalışması olan, *Joseph Conrad and the Fiction of Autobiography*'dir (1966). Bu çalışmasında Said yazarlığın bir kariyer olmaktan ziyade bir proje olduğu tezini savunur; zira yazar olmak niyetiyle yola çıkan biri kendini (çalıştığı alanla ilgili) bir dizi eserin dünyasına bırakır ve bu dünya

zaman içinde kişinin dünyasının sınırlarını belirler. Said'e dünyanın en önemli edebiyat teorisyenlerinden biri olma payesini kazandıran eserlerinden biri de *The World, the Text and the Critic*'tir (1983). Said bu çalışmasında edebî bir eserin ancak kaleme alındığı tarih ve sosyal bağlam (originary context) dikkate alınarak anlaşılabilirliği tezini etkin bir şekilde tartışmıştır. Bu tezin geçerliliğini okuyucuya meselâ, 'Jane Austen and Empire' adlı denemesinde, *Mansfield Park*'ın nasıl da XIX. yüzyıl İngiliz emperyalizminin öngörülerini ve dünya görüşünü yansıttığını analiz etmek suretiyle göstermektedir. *Beginnings* (1975), zor bir metni okumaya başladığımızda anlamaya nereden başlamamız daha uygundur, insan başlamak için ne yapmalıdır, insan nereden isterse oradan başlayabilir mi gibi sorulara cevap arandığı ve 'başlangıç (beginning)' ve 'orijin (origin)' arasındaki farklılıkların ve bu iki kavramın birbirine olan önceliğinin tartışıldığı edebiyat teorisi üzerine yazılmış önemli bir eserdir. Said bunların dışında, *After the Last Sky* (1986), *Blaming the Victims* (1988), *Covering Islam* (1981), *Culture and Imperialism* (1992), *The Politics of Dispossession* (1995), *Out of Place: A Memoir* (1999), *The Question of Palestine* (1980), *Reflections on Exile* (2000), *The End of the Peace Process: Oslo and After* (2000), *The Edward Said Reader* (2000), *Power, Politics and Culture* (2001), *Musical Elaborations* (1991), *Peace and Its Discontents* (1995) gibi başka çalışmalar da yapmıştır.

İdeolojik kaygılarla hareket eden küçük bir azınlık dışında hemen bütün akademik ve entelektüel çevreler Edward Said'in özede edebiyat alanına, genelde de beşeri ve sosyal bilimler alanlarına yaptığı katkılarını inkâr edilemezliği hususunda hemfikirdirler. Bu bağlamda Said'in *Orientalism*'inin (1978) kültürel ve eleştirel çalışmalara yaptığı katkının yeniden ve daha detaylı bir şekilde ele alınıp analiz edilmesi zarureti vardır. Zira *Orientalism*'le Said, Batı'nın kendisi için bir 'Öteki' olarak kurguladığı Doğu'yu manipüle etmek suretiyle anlama ve anlamlandırma projesinin iç yüzünü sergiler. Said'e göre ilk oryantalistlerin Doğu'nun kaynaklarını İngilizce'ye çevirmelerinin gerçek sebebi, sömürgeci güçlerin başarılı olabilmesi için işgal edilecek dünyalar üzerinde yaşayan halkların dinî, siyasi, kültürel ve felsefi görüşleri hakkında bilgi sahibi olma ihtiyacıdır. Bilginin güç olduğu fikri Said'in eserlerinde öne çıkan önemli temalardan biridir. Dolayısıyla Doğu'yu bilmek Batı'nın Doğu'ya sahip olma idealini kolaylaştıracaktır. Bu noktada Doğu, bir 'öteki' olarak, çalışılan, araştırılan, gözlenen ve orada anlaşılmayı bekleyen pasif bir obje statüsüne indirgenir. Said işte Batı'nın bu tutumunu ve yaklaşımını oryantizm bağlamında sorgular, yargılar ve reddeder. Bu reddediş aslında her türlü biyolojik genellemeyi, kültürel yapısalcılığı, dinî ve ırkî ön yargıyı reddetmeyi, Batı ile 'öteki' arasında çizilen sunî bir çizginin gerçekte olmadığını her iki tarafa hatırlatma sorumluluğunu beraberinde getirir. Bununla beraber oryantalist düşüncenin reddi, Batı ile Doğu arasında farkların ve anlaşmazlıkların olmadığı sonucunu doğurmaz; aksine farklılıkları ve anlaşmazlıkları birer olgu

olarak kabul edip onlar üzerine daha objektif ve eleştirel değerlendirmeler yapmayı gerekli kılar. Bu bağlamda şimdiki kadar 'oryantal' olarak bilinen, görülen ve algılanan şahıs (öteki) artık söz sahibi olmalıdır.

Artık kültürel çalışmalarda bir klasik olarak kabul edilen *Orientalism* ile Said Batı'yı, İslâm'ı, Araplar'ı ve Ortadoğu'yu anlama, yorumlama ve izah etme noktasındaki tutumunu yeniden gözden geçirmeye zorladı ve bir ölçüde de başarılı oldu. Bunun sonucudur ki Fred Dallmayr gibi bazı batılı düşünürler, hızla globalleşmekte olan bir dünyada "oryantalist paradigmanın ötesine gitmenin gerekliliği ve imkânı" (*Beyond Orientalism*, 1996) üzerinde durmaya başladılar.

Said otuzlu yıllarına kadar kendini akademik çalışmalara, müziğe, özellikle de piyanoya o kadar adanmıştı ki anavatanındaki siyasî gelişmelere çok fazla ilgi duymamıştı. O bu durumdan ancak 1967 Arap yenilgisinin şokuyla kurtulabilmiş ve kendi köklerine dönebilmiştir. Said o tarihten vefatına kadar akademisyenliğinin yanında aktivistliği ile de gündemde kalmıştır. O uzun yıllar Palestinian National Council'in bir üyesi olarak ve Columbia'daki güçlü pozisyonunu kullanarak işgal altındaki topraklarda ve İsrail'de yaşayan Filistinliler'in hakkını savunmaya gayret etti. Ancak Said Arap milliyetçileri tarafından pek takdir görmedi, zira o Araplar'la İsraililer'in bir arada yaşayabileceği fikrini benimsemesinin yanında 'silâhlı mücadele' ve 'askerî çözüm' gibi artık masum insanların ölümüne sebep olmaktan başka bir işe yaramayan çözüm önerilerinin birer seçenek olmaktan çıkarılması gerektiğini özellikle son dönemlerde sıkça vurguladı. 1990'larda Yaser Arafat'la yollarını ayırmasından sonra Said, Arafat'ın politikalarını ve sözde barış sürecini eleştiren ender seslerden biri olarak kaldı (Ne acıdır ki, Said'in kitapları, Arafatla yollarının ayrılmasından sonra, Filistin Otoritesi altındaki topraklarda yasaklanırken İsrail'de serbestçe satılabiliyordu). Özellikle de 1993'te imzalanan Oslo Barış Süreci'ni Amerikan medyası Orta Doğu barış sürecinde dev bir adım olarak telakki ederken Said bu olayı 'bir Filistin Versay'ı' olarak değerlendirdi, zira bu anlaşmayla Filistinli mültecilerin 1967 öncesi vatanlarına dönebilme hakkı ortadan kalkıyordu. Ayrıca Said'e göre biri Filistin diğeri de İsrail olmak üzere iki devletli çözüm önerileri hayata geçirilebilir olmaktan uzaktır, çünkü böyle bir ayrışma Filistinliler'e hiçbir zaman gerçek bir otonomi sağlamayacaktır. Bunun yerine Araplar'ın ve İsraililer'in eşit haklara sahip olduğu bir devlet kurma düşüncesi Said'in ütopyik fikirlerinden biri olarak kaldı.

Said daha 1977'lerde İsraililer'in de tarihî Filistin'de hakları olduğunu kabul eder gibiydi. Ancak bu hak Filistinliler'i kendi yerlerinden etme pahasına sağlanmamalıydı. O Naziler'in yahudilere yaptıklarını bir hümanist olarak asla kabul etmeyip eleştirirken, İsrail Devleti'nin Filistinliler'e yapmakta olduklarının da benzer şekilde eleştirilip dünyanın gündemine sunulması gerektiğini ısrarla vurguladı. Bu noktada dünyanın gözünü Filistin davasına kapatmasının

ve özellikle Filistin problemi bağlamında yahudi uygulamalarını farklı standartlara tabi tutmasının iki yüzünlük olduğunu savundu. Bu Holocaust'un ve antsemitizmin yahudilere sağladığı bir imtiyazdı Said'e göre. "Asıl sorulması gereken soru" der Said *Politics of Dispossession*'da (1994), "Holocaust ve anti-semitizmin daha ne kadar yahudilerin Filistinliler'e yaptıklarını objektif bir biçimde değerlendirmede bir bahane olarak kullanılmaya ve suistimal edilmeye devam edeceği sorusudur." "Daha ne kadar Gazze'de yaşayan insanların feryatlarının Nazi kurbanlarının feryatlarıyla değil, İsrail hükümetinin uygulamalarıyla doğrudan bağlantılı olduğu gerçeğini inkâr edeceğiz?"

Edward Said 2000 yılında Lübnan sınırından İsrail sınırına bir taş atma olayı ile yeni bir tartışmaya sebep olmuştu. Bu olayı bir terör kışkırtıcılığı olarak gören diğer bazı İsrail yanlısı organizasyonlar yanında Zionist Organization of America, Columbia Üniversitesi'nin Said'i cezalandırmasını hatta üniversite-deki görevine son vermesini istedi. Ancak Columbia Üniversitesi bu isteği, Said'e ceza verilmesinin söz konusu olmadığını, zira taş atmanın kimseyi hedef almadığını, bu davranışın hiçbir kanunu ihlâl etmediğini ve Said'in davranışlarının akademik prensiplerle korunmakta olduğunu deklere ederek reddetti.

Said'in bir başka özelliği de onun iyi bir müzik insanı olmasıydı. Daha genç denebilecek yaşta bir kaç lisan öğrenmesinin yanında Juilliard School of Music'e devam etti ve profesyonel denebilecek seviyede iyi bir piyanist oldu. 1999 yılında ünlü Arjantin doğumlu yahudi müzisyen Daniel Barenboim ile birlikte West-East Divan Orchestra'yı kurdu. Vefatına kadar *The Nation* için müzik ve opera eleştirmeni olarak yazılar yazdı.

Edward Said'in güçlü sesi ve etkin kaleminin artık bizimle olmayacağı hakikatini kabullenmek zor görünüyor. Ancak onun akademik dünya ve mazlum halklar için yaptıkları bizimledir. Dolayısıyla her entelektüelin Said'in başarılarını takdir edip fikirlerini sonraki nesillere aktarma konusunda gayret sarfetme gibi bir sorumluluğunun olduğu açıktır.¹

Kemal ATAMAN, Yrd. Doç. Dr.

UÜ İlahiyat Fakültesi

¹ Edward W. Said'in hayatı, eserleri ve düşüncesi üzerine ayrıca bk. Edward W. Said, *Out of Place: A Memoir* (Türkçesi *Yersiz Yurtsuz*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003) Alfred A. Knopf Inc. 1999; a.mlf., *Beginnings: Intention and Method*, Johns Hopkins University Pres. 1996; Bill Ashcroft ve Pal Ahluwalia, *Edward Said*, Routledge 2001; Benita Parry, Judith Squires, Keith Ansell-Pearson, *Cultural Readings of Imperialism: Edward Said and the Gravity of History*, St. Martings Pres. 1998; Abdurrahman A. Hussein, *Edward Said: An Intellectual Biography*, Verso 2002; Malise Ruthven, "Edward Said: Controversial literary critic and bold advocate of the Palestinian cause in America", *The Guardian*, Friday, September 26, 2003.